

Hallenreitti Hauke Peltiin 4.8.1999 Jaana Pirtti
Kertomus kaivauksesta, jonka HTK Lasse Laaksonen suoritti Äänekos-
ken Koivistonkylän Kapeenkosken Ristinkivellä 19 - 22.5.1967

MUSEOVIRASTO
RAKENTAMINEN

Kaivauksen tarkoitus

Kaivauksen suorittamiseen antoi aiheen Äänekosken Koivistonkylän Kapeelahden RN:o 3⁵² alueella sijaitsevan Ristinhaudan kaivaus ja Ristinhaudan ja Ristinkiven keskenään ristiriitainen traditio. (kts. erillistä kaivauskertomusta Ristinhaudasta sekä tarkastuskertomusta v:lta 1966) Tarkoituksena oli selvittää sijaitseeko perimätiedon mukainen kirkonjäännös Ristinkiven tienoilla, koska sitä ei Ristinhaudasta löytynyt. Kaivauksessa oli mukana piirtäjä Sakari Saikkonen, joka on ohjeitten mukaan tehnyt liitteenä olevat kartat.

Aikaisemmat tiedot ja tutkimukset

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa sijaitsevassa K.J.Jalkasen perimätietokokoelmassa on kolme muistiinpanoa kirkon sijainnista Äänekosken, ent.Laukaan pitäjän aluetta, Kapeenkoskella. Näistä kaksi esittää kirkon sijaintipaikaksi itse kosken rantaa:

Nykyinen Laukaan kirkko on jo neljännessä paikassa. Ensimmäinen kirkko oli Saarijärvellä Palvasalmen rannalla, se oli vaan lautakoju. Sieltä se siirrettiin Laukaaseen Kapeenkosken rannalle ja oli samanlainen lautakoju. ....
(.K.J.Jalkasen kok.III:686)

Laukaan seutujen ensimmäisestä Jumalanpalvelusta kerrotaan seuraavaa: ensimmäiseksi pidettiin Jumalanpalvelusta Kapeellakoskella (Kapeen sillan korvessa)...
(K.J.Jalkasen kok.IV:742)

Kolmas tieto esittää kirkon sijaitsevan Ristinhaudassa. Samassa muistiinpanossa on lisäksi seuraava tieto:

Kapeenkosken sillan korvassa on hauta, johon sodan aikana haudattiin Rautalammin miehiä, jotka siinä olivat vastustaneet venäläisiä. ....
(K.J.Jalkasen kok.IV:850)

Nils B e r n d t s o n on kirjoittamassaan Laukaan pitäjän historiassa esittänyt edellä mainittuihin muistiinpanoihin nojautuen arvelujaan kirkon sijainnista. Ristinkivestä hän kuitenkin sanoo¹:

Runsaasti 1/2 km Ristinhaudasta itään lähellä Kuhnameden rantaa on Ristinkivi, luonnonkivi, johon on hakattu risti. Se tuskin sittenkään lienee kirkollinen muistomerkki, vaan jokin vanha rajapaikka.

1. N.Berndtson: Laukaan historia I. Jyväskylä 1965. s. 193

Erään sanomalehtiartikkelin mukaan, joka perustuu kotiseutuyhdistyksen antamiin tietoihin, oli Ristinkiven vierestä löydetty 7x10,5 metrin suuruisen puurakennuksen jäännöksiä.² Näitä oli ajateltu kirkon jäännöksiksi paikkaan liittyvän muistitiedon perusteella ja vertaamalla rakennuksen suuruutta Laukaan Hartikan kirkon jäännöksiin, jossa pohjan suuruus oli 9,5 x 12,5 metriä.³

Sijainti ja omistussuhteet

Kunta: Äänekosken mlk.

Kylä: Koivisto, Kapee

Tila: RN:o 3²⁰¹

Omistaja: A.Ahlström Oy

Valvoja: A.Ahlström Oy

Keski-Suomen Aluekonttori

(aluemetsänhoitaja Unto Heiskanen)

Vapaudenk.43

Jyväskylä

Hoitaja: työnjohtaja Eero Luukko

A.Ahlström Oy

Jyväskylän piiritoimisto

Vapaudenk. 43

Jyväskylä

Ristinkivi sijaitsee Kuhnamovedestä Kapeenlahteen johtavan vesiväylän länsirannalla Pörrinsalmen ja Luijankosken välissä n. 100 m. rannan läheisyydessä sijaitsevasta koskikämpästä länsiluoteeseen ja n. 15 metriä koskikämpästä Kaivantolammelle johtavan polun länsipuolella (kartta 1).

Maasto ja maaperä

Maasto on Ristinkiven sijaintipaikalla jyrkän rantatörmän jälkeen loivasti lounaaseen päin nousevaa rinnemaastoa, joka Ristinkiven kohdalla on kutakuinkin tasaista, mutta muodostaa sen kaakkoispuolella pienehkön nousevan terassin.

Maaperä on noin 5-10 sentin vahvuisen turvekerroksen alapuolella hienoa, kivetöntä kellertävää hiekkaa.

Kaivausjärjestys

Valittu kaivausalue ruudutettiin 2x2 metrin suuruisiin ruutuihin ja Ristinkiven vieritse ~~va~~aittiin ristikkäiset pohjois-etelä suun-

2. Keskisuomalainen 30.7.1965

3. J.Voionmaa: Kertomus Laukaan Hartikan kirkon tutkimuksista kesällä 1950. KM Hist.os.top.ark.

tainen ja itä-länsi -suuntainen maaston pintaprofiili.

Kaivausalueelta poistettiin turvekerros ja esiin tulleet kiveykset, hiililäikät ja ympäristöstään eroavat hiekkaläikät piirrettiin kaivauskartalle ja valokuvattiin. Kaivausta jatkettiin koskemattomaan ja liikutteleemattomaan sorakerrokseen saakka.

Kaivauksen jälkeen paikka peitettiin ja turvettiin uudelleen.

Havainnot ja löydöt

1. Ristinkivi ja sen tukirakenteet

Ristinkivi on alkuperäisestä turvekerroksesta mitattuna noin 106 senttimetrin korkuinen lohkaistu kivipaasi, joka osittain maahan kaivamalla ja pienempien, juurelle kiiloiksi asetettujen kivien avulla on tuettu pystyasentoon. Kiilakivistä mitaten on sen korkeus 110 - 117 cm. Poikkileikkaukseltaan Ristinkivi muistuttaa suorakulmaista kolmiota, jonka 90 cm:n pituinen hypotenuusa on itä-länsi -suuntainen. Kaakkoisen kateetin pituus on 68 cm ja lounaisen 56 cm. Kivilajiltaan Ristinkivi on gneissipohjaista.

Ristinkivi on tuettu kiilamaisilla kiviliuskoilla, joita on näkyvissä kaikkiaan 17 (kts. kaivauskarttaa)

Nimensä Ristinkivi on saanut pohjoissivunsa ylälaitaan hakatusta ristikuvioista (valokuvat 8,10). Risti on tasasakarainen ja saka-roitten pituus on noin 7 senttimetriä. (kts. erillinen piirros)

Ristinkiven pohjoissivun alalaidassa, aivan turvekerroksen rajassa on näkyvissä noin 5 senttimetrin mittainen poranjälki, jonka halkaisija on noin 2 senttimetriä.

Ristinkiven sijaintipaikka ja sen välitön vierusta on kaivamalla sekoitettua maata. Koska kaivausmiehistö tiesi uteliaitten kaivelleen kiven juurella, jätettiin kiven alusta tarkemmin tutkimatta. Paitsi Ristinkiven juurella oli irtonaisia lohkokiviä myös pieninä rykelmänä ruudussa D:2 ja 3.

2. Paalunreiät

Pintaturpeen poistamisen jälkeen välittömästi huuhtoutuneen hiekkakerroksen alapuolelta tuli esiin joukko paalunreikiä, joita kaikkiaan oli 12 kappaletta. Näistä yhdeksän muodosti segmenttimäisen kehän, jossa ympyrän halkaisija oli 6,5 - 7 metriä. Paalujen etäisyys toisistaan oli segmentin jänneosassa (piirros) väli 1-2 2,8 m, väli 2-3 2,3 m, ja kaarella 3-4 2,3 m, 4-5 2,3 m, 5-6 2,8 m, 6-7 2,3 m, 7-8 2,3 m, 8-9 1 m, 9-1 2,3 m.

Kehän sisäpuolelle jäi kaksi paalua, 10 ja 11. Näistä paalun 10 etäisyys sekä paalusta 8 että 9 oli 1,2 m, paalun 11 etäisyys paalusta 5 1,1 m ja paalusta 4 1,2 m. Kehän ulkopuolella 1,7 m:n

etäisyydellä paalusta 9 sijaitsi paalunreikä 12 ja noin 1 metrin päässä siitä ja 1.9 m:n etäisyydellä paalusta 8 sijaitsi kolmen pienen kiven muodostama kasa, joka saattoi vastata paalunreikää funktioltaan. (piirroksessa merkitty paaluksi 13).

Paalunreiät ulottuivat löytötasostaan 27 - 40cm:n syvyyteen, ja ne sijaitsivat kaikki paitsi paalu 10, josta ei voinut tehdä kaikkia havaintoja nokimaan takia, maanpintaan nähden vinossa asennossa, useimmat ympyrän keskustasta nähden ulospäin kallistuneena.

3. Tulisijanjäljet

Runsaamman tulenpidon jälkiä oli kaivausalueella havaittavissa kahdessa paikassa: ruutujen A:3 - B:3 välillä ja ruudussa D:3. Kummassakin oli nokimaakerroksen paksuus noin 12 cm.

Ruutujen B:4 - C:4 rajalla ollut nokimaa- ja puunjäännöskerros oli varsin ohut, vain noin 4 cm:n paksuinen eikä se näin ollen mielestäni edellytä pitempiaikaista aktiivista tulenpitoa vaan vaikuttaa pikemmin sattumalta syntyneeltä (lievä metsäpalo, salamiskun aiheuttama tai tilapäinen rakovalkea)

4. Maanpinnan muotoilu

Paalutuksen kohdalla ollut maanpinta oli lievästi tasattu ja paikan itäpuolelle oli muodostettu heikko valli, joka oli korkeimmalta kohdaltaan noin 25-30 cm pohjatason yläpuolella (pintaprofiili b-b₁). Valli oli suunnassa SSW - NNE ja sijaitsi suunnilleen siten, että ruuduissa D:2, C:2-1 ja B:1 olleet paalunreiät osuivat sen harjalle tai välittömästi harjan länsipuolelle.

5. Irtolöydöt

Ruudusta B:3 löytyi nokimaalakkujen keskeltä korkeudelta pl. 238 kvartsinkappale, joka on iskettyä kvartssia. Kiven mitat ovat 10x 8,5 x 4,5 cm. Se on yhdeltä pinnaltaan tasainen ja muistuttaa muodoltaan karkeatekoista pyöreää tai segmentaalista levykaavinta. ~~Esine saattaa olla kaavintareunoiltaan retu^uoitu, mutta kvartsi-~~ aineksen rakeisuudesta johtuen asia ei ole varmuudella pääteltävissä. Sen sijaan on käyttöjälkisyys selvästi nähtävissä.

Esine ei kuulu paikan luontaiseen jäämistöön, vaan se on löytökohtaan tarkoituksellisesti kuljetettu ja kuuluu näin ollen kulttuurijäämistöön. Esine edustaa muodoltaan ajoittamatonta kaavintyyppiä, mutta sen suuruus tuntuisi yhdessä tyyppin ja materiaalinvalinnan degeneroituneisuuden kanssa viittaavan melko myöhäiseen aikaan.

6. Muut havainnot

Yrittäessäni saada selville mihin perustui alussa mainitussa sanomalehtiartikkelissa esitetty tieto puurakennuksen jäännöksistä Ristinkiven läheisyydessä, sain yhteyden tutkimusta suoritettaessa paikalla olleeseen talousneuvos Koivistoon, joka osoitti kirkonjäänöksiksi epäillyn paikan. Paikka osottautui kuitenkin pelkäksi ajatuksen tulokseksi ja perustui sattumalta rivimäisessä muodossa olleeseen luonnonkivikkoon sekä pieneen maavalliin ja hiiliesiintymään, jotka kaivettaessa osottautuivat pienen hiilimiilun jäännöksiksi. Tämä kirkonpaikaksi ajateltu kohta sijaitsee Ristinkivestä noin 40 metriä länsilounaaseen.

Tutkimuksen tulokset

Suorittamani tutkimuksen perusteella kävi ilmi, että Kapeenkosken rannalla muistitiedon mukaan sijainnut kirkko ei ole ollut ainaakaan Ristinkiven kohdalla, koska mitään kiinteään rakennukseen viittaavia löytöjä ei havaittu. Näin ollen tuntuu epätodennäköiseltä, että itse Ristinkivikään olisi minkään kirkon muistomerkki. Täten on mahdollista, että kysymyksessä voisi esimerkiksi olla Berndtsonin esittämä rajakivi. Varsin vanha tämä kivi ei tässä paikassa kuitenkaan ole, koska kivi on irroitettu poraamalla. Vaikka kirkon sijaintipaikka ei ollut tradition erään version olettamassa paikassa, on kuitenkin mahdollista, että se sijaitsee jossakin muualla Kapeenkosken rannalla. Laajempi kaivausten suorittaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista tällä kerralla.

Kaivauksessa löytyneet paalunreiät viittaavat yhdessä tulisijan jälkien ja kvartsikaapimen kanssa paikalla olleeseen tilapäisasutukseen. Lähinnä tulee nähdäkseni kysymykseen pyyntimiesten kotarakennus, koska paikka sijainniltaan on varsin edullinen esim. lohenkalastukselle.

Kodan rakenne ei ole aivan yksinkertainen ja sen tarkempi esittäminen vaatii jonkin verran jatkotutkimuksia pienoismallilla.

Periaatteessa kodan rakenne on kuitenkin selvästi nähtävissä: Löytyneet paalunreiät ovat katon tukirakenteen kannatuspaalujen jättämiä jälkiä. Näistä paalut 10 ja 11 vastaavat harjarakenteen kannattajia ja kehässä olevat paalut 1 - 9 "räystäsrakenteen" kannattajia. Varsinaisen kodan eteläpuolella sijainneet paalut 12 ja (13) sekä kehällä olevat paalut 8 ja 9 ovat jäännettä kodan eteisirakenteesta. Lisäksi kotaan kuuluu kaksi tulisijaa, joista toinen on sijainnut ovensuussa ja toinen kodan perällä.

Muotonsa perusteella ei kotaa voitane ajoittaa, koska samantyyppiset rakennelmat ovat tarkoituksenmukaisuutensa takia säilyneet käytössä vuosituhansia. Tarkempi tutkimus saattaa kuitenkin antaa viitteitä rakenteesta tai levinneisyydestä.

Helsingissä 27.2.1968

Lasse Laaksonen

Liitteet:

Luettelo tutkimuksen yhteydessä otetuista valokuvista

Ote topografikartasta

Kaivauspohjakartta

Piirros Ristinkivestä

Karttapiirros kodanjäännöksistä

Luettelo Äänekosken Koiviston Kapeenkosken Ristinkiven tutkimuksissa toukokuussa 1967 otetuista valokuvista:

1. Ristinkiven kaivausten ensimmäinen koeoja. Kuvattu idästä.
2. Ristinkiven kaivausten ensimmäinen koeoja. Kuvattu kaakosta.
3. Ristinkivi tukirakenteineen. Kuvattu pohjoisesta.
4. Ristinkivi tukirakenteineen. Kuvattu lännestä.
5. Ristinkivi tukirakenteineen. Kuvattu etelästä.
6. Ristinkivi tukirakenteineen. Kuvattu idästä.

7. Ruudut C:1-4 pintaturve poistettuna. Kuvattu lännestä
8. Ristinkivi ja ruudut A-E:3 pintaturpeen poiston jälkeen. Kuvattu pohjoisesta.
9. Kuten edellä. Ruuturivi A-E:3
10. Ristinkiven pohjoissivulla oleva hakattu risti.
11. Ristinkiven ympäristö pintaturve poistettuna. Kuvattu kaakosta.
12. Ristinkiven ympäristö pintaturve poistettuna. Kuvattu idästä.

13. Ruudut C:4-1 pintaturve poistettuna. Kuvattu lännestä.
14. Ruutujen C-D:3 liesikiveystä. Kuvattu idästä.
15. Kuten edellä. Kuvattuna pohjoisesta.
16. Kuten edellä. Kuvattuna luoteesta.
17. Ristinkiven ympäristö uudelleen turvetettuna kaivauksen jälkeen. Kuvattu etelästä.
18. Kuten edellä. Kuvattu lounaasta.

PINTAPROFIILI a-a1

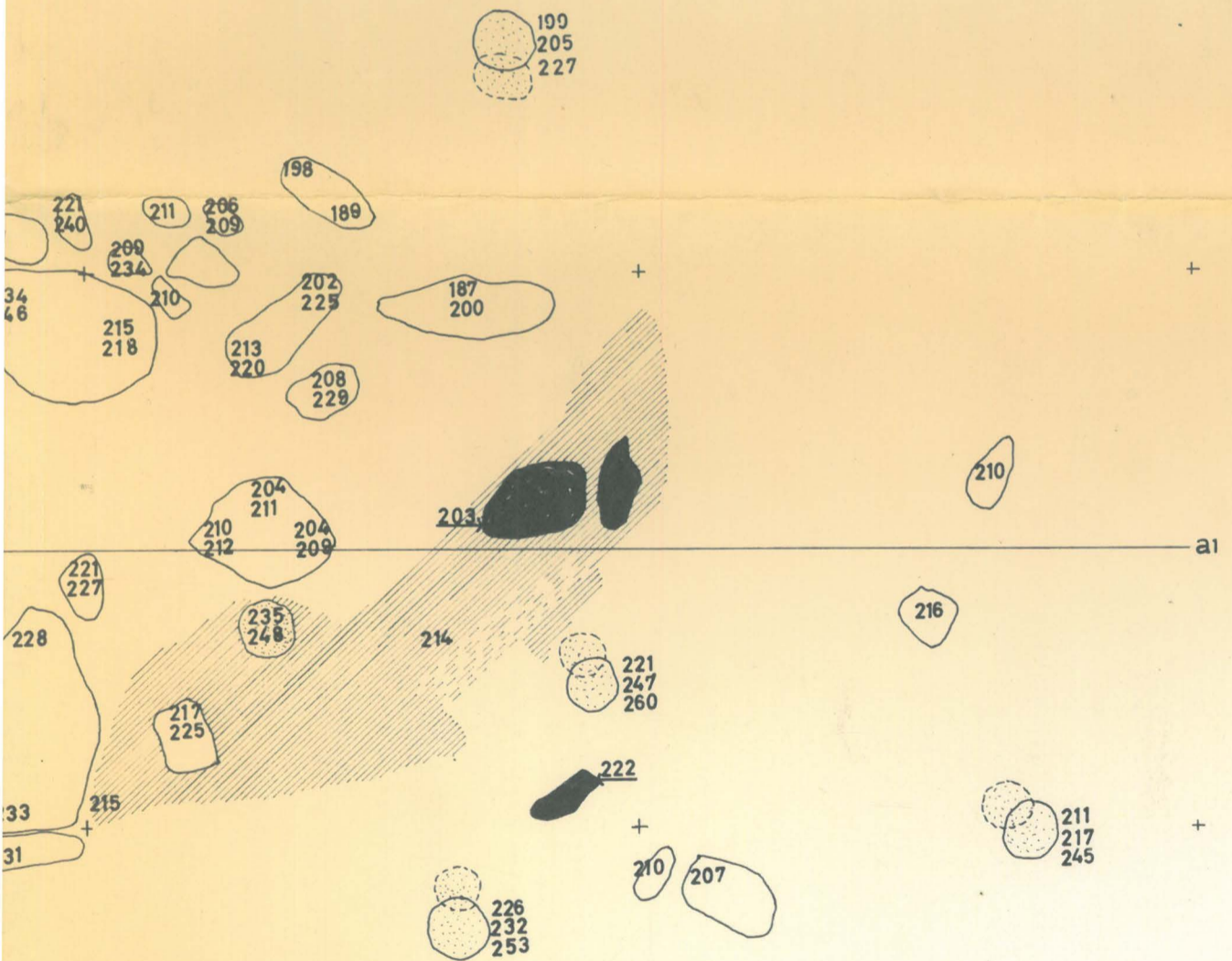
a1 ∇ 200

∇ 250

KÄYTETYT MERKINNÄT

- HIILI
- 1** NOKIMAA
- MAATUNUT PUU
- PUUNJÄÄNNÖS
- PAALUNREIKÄ ERI TASOISSA

KORKEUDET SUHTEELLISIA
VAAITUSLUKEMIA, JOISSA
PIENEMPI LUKU VASTAA
SUUREMPAA TODELLISTA
KORKEUTTA KUIN SUUREMPI LUKU

2

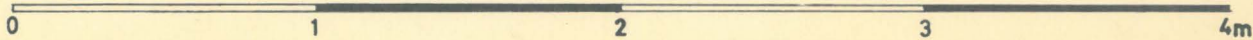
3

ÄÄNEKOSKI
KOIVISTONKYLÄ
KAPEENKOSKI
RISTINKIVI
KAIVAUS 1967 L.LAAKSONEN
KAIVAUSKARTTA JA PINTAPROFIILIT
S.SAIKKONEN 1967

4

D

E

▽150

▽150

b1

▽200

▽200

▽250

a

b1

PINTAPROFILILI b-b1

b

▽200

a

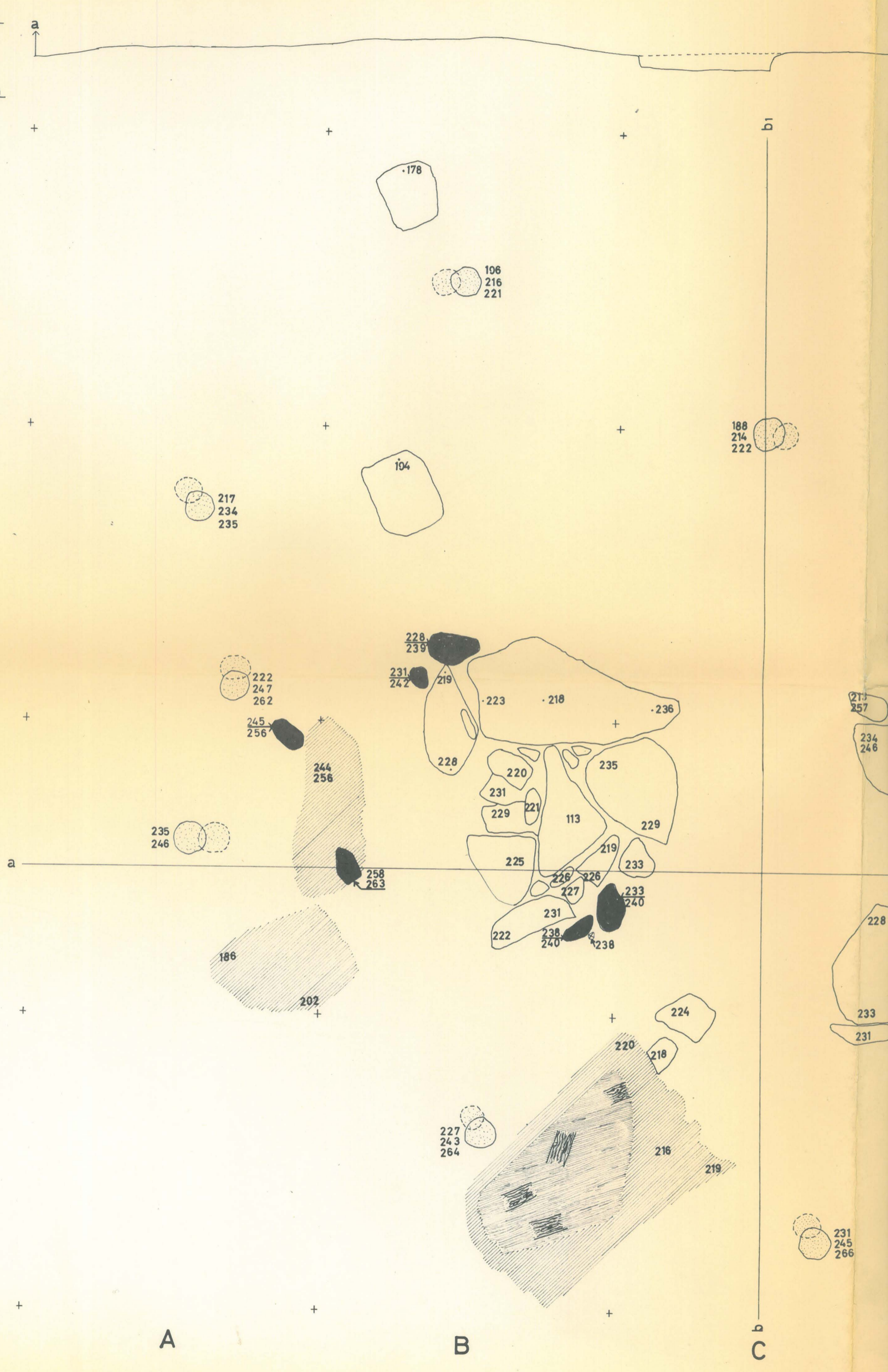
+

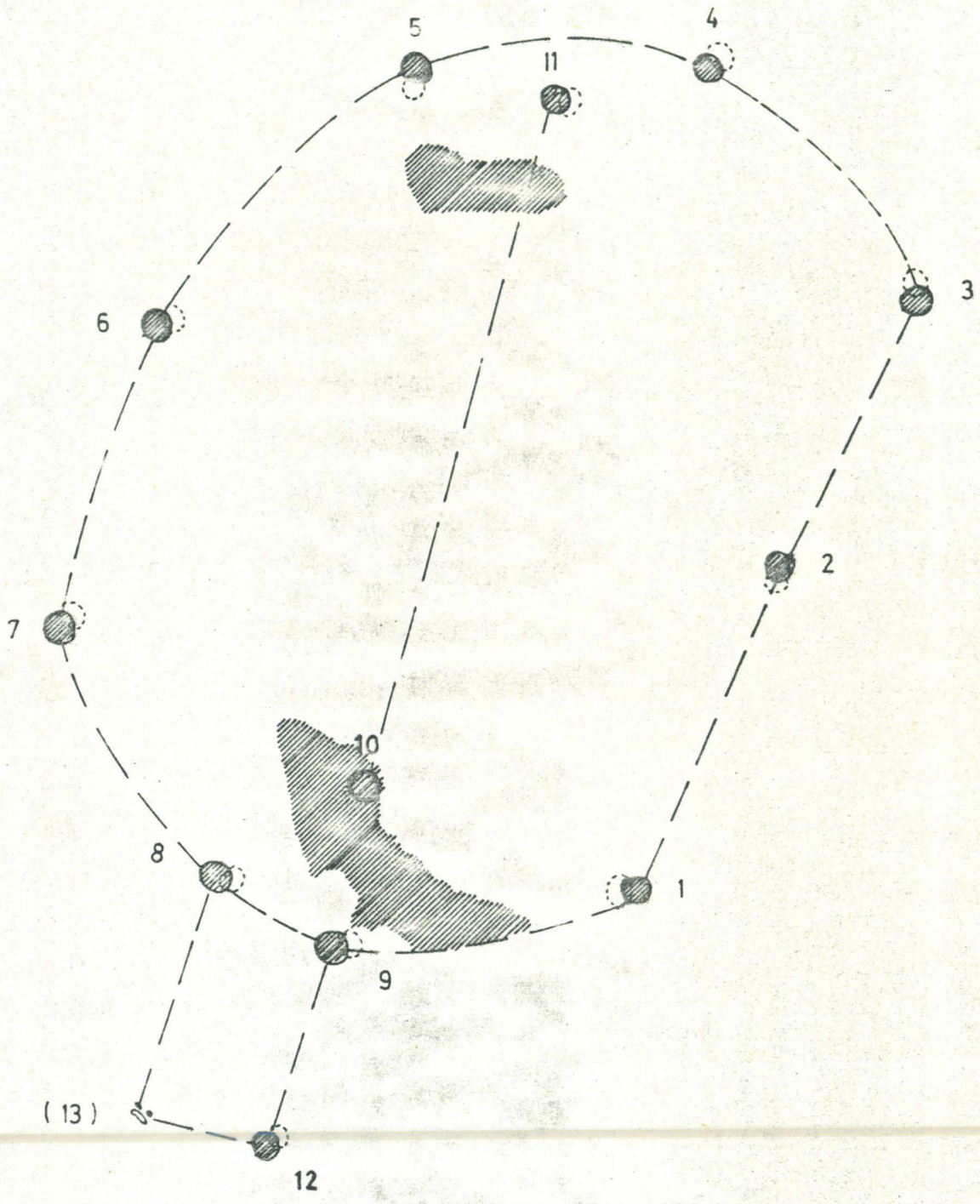
+

A

B

C

ÄÄNEKOSKI
KOIVISTONKYLÄ
KAPEENKOSKI
RISTINKIVI